

Inleiding

Het is een verheugend initiatief van "Leidschrift" in een speciaal nummer aandacht te vragen voor een overzicht over de stand van zaken van een bepaald type historisch "racisme" c.q. discriminatie onderzoek aan de sub-faculteit Geschiedenis.

Lange tijd is het op theorie-vorming gerichte, interdisciplinaire onderzoek naar "racisme" eenmanswerk geweest.

De term "racisme" is moeilijk te definiëren, omdat het naar een begrip "ras" verwijst, dat op biologisch wetenschappelijke gronden in hoge mate dubieus geworden is - volgens een biologisch verantwoorde definitie zijn er honderden, zo niet duizenden menselijke "rassen" - en dat geen verklaarend vermogen heeft voor in het spraakgebruik als "racisme" aangeduide verschijnselen. Wat overblijft is een vaag, moeilijk te definiëren sociologisch rasbegrip, ongeveer: ethnische groepen, die op grond van (voor)-oordelen van anderen op vrij willekeurige indelingscriteria als zodanig bestempeld worden.

"Racisme" kan dan omschreven worden als een "manifeste of latente vijandige attitude op basis van vooroordeel tegenover ethnische groepen, waarbij dat vooroordeel onder verwijzing naar vermeende of werkelijke somatische kenmerken of andere uiterlijkheden gerationaliseerd wordt. Rijkelijk vaag ! Een dergelijke omschrijving is een uitbreiding van een definitie van antisemitisme, die in zoverre veel precieser kan zijn, omdat Joden als slachtoffers, aan de hand van religieuze criteria of afgeleiden ervan gedefinieerd kunnen worden. Vervaging door uitbreiding laat al iets zien van de problemen van het huidige onderzoek.

Een vergelijkend onderzoek over 19e eeuws Europees antisemitisme heeft geleid tot de noodzaak de vorming van een anti-Joods stereotype in voorafgaande perioden te onderzoeken. Het voorlopig resultaat van dit onderzoek heeft geleid tot de veronderstelling dat er drie noodzakelijke en voldoende voorwaarden zijn voor stereotypering: 1e stigmatisering, een door metaphysische overwegingen gekleurde veroordeling op grond van feitelijk juiste beweringen, 2e een toegenomen sociale afstand, of omgekeerd een afgenomen open interactie met vervanging door "labelled interaction" (interactie alleen nog maar op basis van door de meerderheid opgelegde

"rolposities" en -gedragingen) en 3e terrorisering tot discriminant, met geweld mensen dwingen zich te conformeren aan discriminatoir gedrag. Discriminatie is, 1e mensen beoordelen naar maatstaven die in de situatie oneigenlijk zijn, 2e anderen beoordelen naar maatstaven, die men de eigen groep niet aanlegt. Waar aan deze voorwaarden niet voldaan was, b.v. Italië, ontstond ook in de negentiende eeuw geen antisemitische beweging.

Een dergelijk op hoog abstractie-niveau geformuleerde hypothese, moet, wil zij geldig zijn, ook verklarend vermogen hebben voor vergelijkbare, maar niet identieke verschijnselen, die op genoemde wijze als "racisme" omschreven kunnen worden, alsmede discriminatie verschijnselen, die daar niet onder vallen.

Daarom is in een serie werkcolleges, gesteund door de Zuid-Afrika kenner bij uitnemendheid, Robert Ross, de vraag aan de orde gesteld of toetsing in Zuid-Afrika tot weerlegging zou leiden. Het resultaat van dat onderzoek is neergelegd in het boekje "Wijngaard des Heeren?", waarin een aantal door Leidse studenten geschreven scripties en college-referaten verwerkt is. Het onderzoek heeft inspirerend gewerkt voor het promotie-onderzoek van Pieter van Duin over de "raciale" verhoudingen in de Zuid-Afrikaanse vakbeweging.

Vergelijking met Amerikaanse verhoudingen werden ook gemaakt. Chris Quispel, die als student zijn kennis op twee fronten had opgedaan, omdat hij destijds deelnam aan werkcolleges van Prof. Schulte Nordholt over Amerikaanse negers en die sedertdien zijn kennis enorm uitbreidde, speelde hierin een belangrijke rol.

Studenten hebben echter van meet af aan een minstens even belangrijke rol gespeeld, niet alleen door hun bijdragen aan het lopende onderzoek te leveren, maar ook door zelfstandig het terrein van onderzoek verder uit te breiden. Gerrit Drost, als student participierend, heeft in het toenmalige onderzoek de probleemstelling gevonden voor het onderwerp waarop hij in juni j.l. promoveerde: de Moriscos in Spanje. Annemarie Cottaar en Wim Willems hebben zelfstandig de aandacht verschoven naar de positie van Indische Nederlanders in de Nederlandse samenleving. Charles Jeurgens heeft binnen de door het "antisemitisme-model" gestelde randvoorwaarden het antisemitisch worden van de N.S.B. aan een origineel onderzoek onderworpen, in een vruchtbare vergelijking met het antisemitisch worden - pas in 1938! - van de Italiaanse Facistische Partij. Dat onderzoek leverde weer zoveel vruchtbare probleemstellingen op, dat hij met Rian Vreeburg, die onderzoek deed naar de Centrum Partij, een gezamenlijke publicatie kon maken.

Van meet af aan heeft ook de discussie of heksenvervolging nu wel of niet vruchtbaar met racisme vergeleken kan worden, een rol gespeeld. Deze vraag is verwant aan de stelling van John Rex, dat een analyse van het Noord-Ierse conflict, waar "ras" geen rol speelt, grote heuristische vermogens voor racisme-studie heeft. Het is dan ook een goede gedachte aan deze problematiek in dit nummer aandacht te schenken.

Deelnemers aan het racisme-onderzoek zijn tot een grote familie uitgegroeid. Dat blijkt niet alleen uit het in juni j.l. opgerichte werkgezelschap voor historisch racisme-onderzoek, maar ook uit dit bijzondere nummer van "Leidschrift".

DIK VAN ARKEL